

એક અનોખું વ્યક્તિત્વ

ધીરુબહેન પટેલ

દક્ષિણ ભારતની કોઈ રુઆબદાર સુંદરીને યાદ કરો એટલે વસુબહેન મારી આંખો આગળ ખડાં થઈ જાય. એ મુંબઈ રહેવા આવ્યાં ત્યારે ઑલ ઈન્ડિયા રેડિયોમાં એમનો દબદબો કંઈ ઓર જ હતો. સારા, મધ્યમ કે નકામા - એવા લેખકોનું વર્ગીકરણ બહુ જ ઝપાટાભેર કરતાં અને એ પ્રમાણે જ બધાં સાથે વ્યવહાર રાખતાં. તે અરસામાં એમને પોતાને લખવાનો શોખ જાગેલો અને એમનું પહેલું પુસ્તક મને જોવા અને તેમાં સુધારવા આપેલું, પણ એવો મોજીલો સ્વભાવ કે એ પુસ્તકમાં હું કંઈ સુધારા સૂચવું તેને ઉપરટપકે જોઈ અને અધવચ્ચે કહી દે, “મૂકોને યાર આ બધી માથાકૂટ! ચાલોને આપણે ફરવા જઈએ.” એક વાર વસુબહેનને મારી રેડિયોની સ્ક્રિપ્ટ એટલી બધી ગમી ગઈ કે તેમણે જાહેર કર્યું કે આનું તો નાટક જ થાય અને તે હું જ ભજવીશ. મારે તો કંઈ બોલવાપણું હતું જ નહીં આ વાતમાં. તે જે કરે એ હું જોયા કરું.

અમદાવાદમાં તેવું જ મુંબઈમાં પણ મિત્રમંડળ જમાવેલું. શરત ફક્ત એટલી કે વસુબહેન જ્યારે જે કંઈ કાર્યક્રમ બહાર પાડે એમાં બધાંએ વિનાવિરોધે દાખલ થઈ જવું પડે.

વસુબહેન લગ્નબંધનથી બંધાયેલાં ખરાં, પણ પછી તેમાંથી મુક્ત પણ થઈ ગયાં. છતાં, બંને જણને પરસ્પર એવો ભાવ કે જનાર્દનભાઈ ઓળઘોળ. એક વાર વસુબહેન જ્યારે તેમને મળવાં ગયેલાં ત્યારે જનાર્દનભાઈ બધાને કહી વળેલા કે ‘વસુ આવવાની છે.’

વસુબહેન જ્યારે નક્કી કરે કે ફલાણી જગ્યાએ જવું છે ત્યારે આખું મિત્રમંડળ તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરે. એમાં મારા સ્વભાવને કારણે હું સામેલ ન થાઉં. એટલે સવારી ઊપડે મારી બા પાસે અને એમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે કે આમ ને આમ તો ધીરુબહેન ઘરકૂકડી જેવા થઈ જશે. એમણે મારી સાથે આવવું જ જોઈએ. બાને આ વાત થોડી ઘણી ગળે ઊતરે અને મને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે, પણ મારે તો સમજવું જ હોય.

એમણે જ્યારે બધાંના વાળ કાપવાનું ફરમાન બહાર પાડ્યું ત્યારે મેં તેને માન્યું નહીં. એટલે તેમણે બીજો બોમ્બ ફેંક્યો. ‘તમે શું એમ માનો છો કે તમારા આટલા અમથા વાળ પર લોકો ફિદા થઈ જશે?’ મારો પ્રતિભાવ ખૂબ ઠંડો; ‘પણ મારે કોઈને ફિદા નથી કરવા એટલે હું વાળ નહીં કપાવું.’

રેડિયો છોડ્યા પછી એમણે એકપાત્રી નાટક ભજવેલું અને તે વખણાયેલું પણ ખરું. અમદાવાદમાં રહેવા આવ્યાં ત્યારે પણ એમનો ડાયરો તો જામેલો જ રહેતો. હું એમને છેલ્લી મળી ત્યારે એમને મનગમતું એક પર્યુમ લઈ ગઈ હતી. ઓહો! શું એમનો રાજીપો! એ વસુબહેનને બંધનમાં જકડવા મુશ્કેલ જ નહીં, અશક્ય! એવો વૃથા પ્રયત્ન શા સારુ કરું? તમે એમને મળ્યાં હો તો જ તમને એમના પૂરા વ્યક્તિત્વનો ખ્યાલ આવે.

Shanti Shah

વિવિધરંગી (પ્રતિભા) માસી

આશુતોષ આર. ભટ્ટ

પોતાના જ પ્રથમ નામથી ઓળખાતાં ને સંબોધાતાં ‘વસુબહેન’ મારાં માસી થાય. મારાં માતૃશ્રીને ત્રણ બહેનો - મધુબહેન, વસુબહેન અને ઇન્દુબહેન. આ બધી માસીઓમાં હું એકનો એક ભાણેજ. મને ત્રણેય માસીઓએ નાનપણથી બહુ લાડ લડાવ્યાં હતાં. મારું બાળપણ આમોદની (ભરૂચ જિલ્લાનું તાલુકા ગામ) શેરીઓમાં વીત્યું, પણ અવારનવાર મોસાળ જવાનું થાય અને માસીઓ તથા મામાનો ભરપૂર પ્રેમ મળતો રહ્યો.

વસુમાસી વિવિધરંગી પ્રતિભા ધરાવતાં હતાં. તે સહૃદયી, ગૌરવશીલ, પ્રવીણ અને પ્રસન્ન વ્યક્તિત્વનાં ધની હતાં. એમનું મિત્રમંડળ બહોળું ને વિશાળ હતું. દરેક સ્તરના ને વયના એમના મિત્રો હતા. પ્રકૃતિથી હસમુખાં, હેતાળ અને ઉચ્ચ વિનોદવૃત્તિવાળાં હતાં. નિખાલસ, સ્પષ્ટવક્તા અને સમયપાલનનાં ભારે આગ્રહી. નીડર, સમાજસુધારક, ક્રાંતિકારી અને મૌલિક વિચારવાળાં. એમનું આગમન ને હાજરી આસપાસના વાતાવરણને હંમેશાં ચેતનવંતું અને ભર્યું ભર્યું કરી દેતાં હતાં.

વસુમાસીનો મારા જીવનઘડતરમાં ઘણો મોટો ફાળો છે. કોલેજના ભણતર માટે વડોદરા જવાનું થયું અને મને વસુમાસી સાથે રહેવાનું થયું. તે સમયે વસુમાસી વડોદરા રેડિયો સ્ટેશન પર કાર્યરત હતાં. હું એક વર્ષ તેમની સાથે રહ્યો અને મને તેમના વ્યક્તિત્વના ઉપર્યુક્ત સર્વે ગુણોનો પરિચય થયો.

માસી બહારથી બહુ કડક અને અનુશાસનપ્રિય, પણ લાગણીશીલ પણ ખરાં. સમયનાં પાબંદ. એમાં જરાય બાંધછોડ તેમને ના ગમે. મને આ અંગે ઘણા અનુભવો થયા. તે એક ડાયરી રાખતાં. મારી ભૂલ થાય કે તેમાં નોંધી લે. પછી મને સમજાવે ને મારી પાસે માફીપત્ર લખાવે. આ અનુશાસનને કારણે મારા જીવનમાં ઘણો બદલાવ આવ્યો. મારા જીવનમાં પણ તેમના જેવી નાટક અંગેની રુચિ પેદા થઈ, તેમના જેવી વિનોદવૃત્તિ પણ આવી.

માસીની વડોદરાથી બદલી થઈ પછી એમની સાથે રહેવાનું ના બન્યું, પણ 1984 પછી જ્યારે હું અમદાવાદ સ્થાયી થયો ત્યારે ફરીથી તેમનું સાંનિધ્ય પ્રાપ્ત થયું. તેમના આનંદમ્ ગ્રુપમાં હું પણ જોડાયો. તેમની દરેક વર્ષગાંઠે હોળી ઉપર અમે બહાર એક જગ્યાએ ભેગાં થતાં અને ખૂબ આનંદ કરતાં. આજે એક વાત હું જરૂર કહીશ કે અમદાવાદ સ્થાયી થયા બાદ મારાં માતૃશ્રીના જીવનમાં વસુમાસીને કારણે આનંદ અને માત્ર આનંદ ફેલાઈ ગયો. તે જીવનપર્યંત માસીના સાંનિધ્યમાં જીવંત રહ્યાં. માસીનો અભિગમ આનંદપ્રાપ્તિનો હતો. અનેક ગમતી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા નિજાનંદ એ જ તેમનો મુદ્દાલેખ.

એમના જીવનના બનેલા એક પ્રસંગનો હું સાક્ષી છું. એમને ઘેર એક વાર ચોરી થયેલી. ઘણી ગમતી વસ્તુઓ ચોરાઈ ગયેલી. પહેલાં તો તે ફિરિયાદ કરવા પણ નહોતાં ઇચ્છતાં, પણ ચોરાયેલી વસ્તુઓમાં એમનાં પ્રિય પત્તાંની કેટ પણ હતી. આ કેટ બીજી બધી કેટથી જુદી હતી અને એ તેમને કોઈએ ભેટ આપેલી. ભેટમાં આપેલી વસ્તુ ચોરાઈ એનું તેમને દુઃખ હતું. તેમણે પોલીસમાં ફિરિયાદ કરી. ચોર પકડાઈ ગયો. તે ચોરને મળવા પોલીસ સ્ટેશન ગયેલાં અને તેને કહ્યું, ‘તું મારા ઘેર આવીને ગયો અને મને ખબર પણ ના પડી! હવે તું ફરીથી આવ, આપણે સાથે બેસીને ચા પીશું.’ મેં માસીને પૂછ્યું, ‘માસી, ચોર માટે આવો અભિગમ કેમ?’ એમણે મને પૂછ્યું, ‘તેં કોઈ દિવસ ચોરી કરી છે?’ મેં કહ્યું, ‘ના’. તેમણે કહ્યું, ‘મેં પણ નથી કરી તો તેણે જ કેમ કરી? ચોરી કરવી ખરાબ છે, એ ગુનો છે, પણ આપણી, આપણા સમાજની પણ જવાબદારી છે કે આવા ચોર સમાજમાં પેદા જ ના થાય. ચોરને માત્ર સજા જ કરવી પૂરતી નથી એને ચોરી ના કરવી પડે તેવા સંજોગો સમાજે ઊભા કરવા જોઈએ. મોટા ભાગના લોકો મજબૂરીને કારણે ચોરી કરતા હોય છે. એમની આ પ્રતિક્રિયામાં મને એમનામાં રહેલા સમાજસુધારક આત્માનો પરિચય થયો.

વસુમાસીનાં ગુરુ આનંદમયી ‘મા’. તેમને ‘મા’માં પૂર્ણ શ્રદ્ધા. આ શ્રદ્ધાના મને પણ ઘણા અનુભવ થયા. એક વાર માસી રાજકોટ ઓલ ઇન્ડિયા રેડિયોમાં કાર્યરત હતાં ત્યારે ‘મા’ મોરબી પધારવાનાં હતાં. માસીની ઇચ્છા કે હું પણ ‘મા’નાં દર્શન કરી કૃતકૃત્ય થાઉં. મને તેમણે રાજકોટ બોલાવ્યો, પણ ત્યાં જઈને જોયું તો માસી ઉદાસ બેઠાં હતાં. મને કહ્યું કે ‘તું આવ્યો તો ખરો, પણ હવે આપણાથી મોરબી નહીં જવાય. કારણ મારી ગાડી બગડી ગઈ છે. હવે જો ‘મા’ને આપણને બોલાવવાં હશે તો કોઈ સગવડ કરી આપશે.’ મને તેમની શ્રદ્ધા પર અચરજ થયું.

પણ તેમની 'મા' પરની શ્રદ્ધા અતૂટ હતી. થોડા સમય પછી એક ભાઈ, જે શિક્ષણ ખાતાના ઊંચા હોદ્દા પર હતા, માસી પાસે આવ્યા. તેમણે માસીને કહ્યું, 'વસુબહેન, હું તમારી પાસે એક ખાસ કામ માટે આવ્યો છું. મારે મોરબી 'મા'નાં દર્શન માટે જવું છે. તમે સાથે હશો તો મને 'મા'નાં દર્શન સારી રીતે થશે.' માસી મારી સામે જોઈને હસી પડ્યાં અને એ ભાઈને કહ્યું, 'તમે નથી આવ્યા, 'મા'એ તમને મોકલ્યા છે.'

અમે એ ભાઈની ગાડીમાં મોરબી પેલેસમાં ગયાં જ્યાં 'મા'નો ઉતારો હતો. અમે ગયાં એ સમયે કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજીનું વ્યાખ્યાન ચાલુ હતું. પેલેસને ત્રણ દરવાજા. પહેલા દરવાજાથી આમ પ્રજા પગપાળા આવતી હતી, બીજા દરવાજાથી વાહનો આવતાં હતાં અને ત્રીજો દરવાજો માત્ર રોયલ ફેમિલીના સભ્યો માટે હતો, ત્યાં પહેરેદાર ઊભા રહેતા. અમે જ્યારે ત્રીજા દરવાજે પહોંચ્યાં ત્યારે ત્યાં કોઈ નહોતું અને ડ્રાઈવરને પણ ઉપર્યુક્ત ગોઠવણ અંગે કંઈ જ જાણ નહોતી એટલે જ્યારે ત્રીજા દરવાજેથી ગાડી અંદર લીધી તો છેક ડાયસ પાસે પહોંચી ગઈ અને અમને રોયલ ફેમિલીની પહેલી લાઇનમાં બેસાડ્યાં અને 'મા'નાં સંપૂર્ણ દર્શન થયાં.

ત્યાર બાદ આરતી થવાની હતી જે અલાયદા રૂમમાં હતી. બહુ જૂજ વ્યક્તિઓને અંદર પ્રવેશ મળ્યો હતો. માસીને કારણે અમને પણ આરતીમાં જોડાવાનો લાભ મળ્યો. પેલા ભાઈએ માસીનો આભાર માનતાં કહ્યું પણ ખરું કે મારું તમારી સાથે 'મા'નાં દર્શન માટે આવવાનું સફળ થયું.

મોરબીના પેલેસમાં જ 'મા'નો મને અન્ય અનુભવ થયો. અમે બેઠાં હતાં એ સમયે પોરબંદરના નાનજી કાલિદાસનાં દીકરી સવિતાબહેન 'મા'નાં દર્શન આવેલાં. 'મા'એ તેમને ખૂબ પ્રેમથી પોતાની પાસે બોલાવી સ્વહસ્તે સફરજનનો પ્રસાદ આપ્યો. થોડા સમય પછી સવિતાબહેને 'મા' પાસેથી જવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી. 'મા'એ આગ્રહપૂર્વક એમને રોકાઈ જવા કહ્યું, પણ સવિતાબહેનને અગત્યનું કામ હતું તેથી રોકાઈ ના શક્યાં અને 'મા'ને પ્રણામ કરી નીકળી ગયાં.

થોડી વાર પછી 'મા'ના આશીર્વાદ લઈ પ્રણામ કરી અમે પણ નીકળ્યાં. અમે ચાલતાં અમારી ગાડી તરફ જઈ રહ્યાં હતાં ત્યાં સામેથી સવિતાબહેનની ગાડી આવી. માસીને સવિતાબહેનનો પરિચય એટલે તેમણે પૂછ્યું, 'કેમ સવિતાબહેન પાછાં આવ્યાં?' સવિતાબહેને કહ્યું, 'મા'એ ના પાડી હતી અને હું ગઈ, પણ મારી ફ્લાઈટ કેન્સલ થઈ ગઈ! 'મા'નો આ અદ્ભુત પરિચય!